

УДК 316.722:316.752:378:373.3.011.3-051
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/28.208746>

Тетяна МОЛНАР,
orcid.org/0000-0002-9082-4868
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) tetjana_molnar@ukr.net

СТАН СФОРМОВАНOSTI МІЖКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається проблема підготовленості майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі. Окреслено унікальні та специфічні особливості Закарпаття, які необхідно враховувати в діяльності, спрямованій на міжкультурну взаємодію етносів. З'ясовано уподобання студентів, які є представниками національних меншин, визначено пріоритети щодо їхніх культурно-освітніх потреб. Актуалізується проблема формування в майбутніх педагогів ціннісного плюралізму, менталітету співробітництва, становлення «діалогу культур» різних національностей, рас, віросповідань, поглядів та переконань, підготовки особистості, здатної сприймати й розуміти не лише власні цінності, а й культурні цінності інших народів, спроможної до міжетнічної й міжкультурної комунікації.

Виокремлено світоглядний компонент підготовленості студентів до роботи з молодшими школярами в міжкультурному просторі, в основі якого – три складники (фактори): «Ціннісне ставлення до роботи з учнями початкової школи в міжкультурному просторі», «Наявність позитивної мотивації до роботи в міжкультурному просторі», «Спрямованість на досягнення позитивного результату в міжкультурній комунікації». Створений таким чином конструкт репрезентуватиме підготовленість майбутнього вчителя до роботи з учнями в міжкультурному просторі у формі, прийнятній для визначення відповідних критеріальних показників та створення на їх основі ефективної діагностичної методики.

На основі аналізу емпіричних даних визначено стан сформованості міжкультурних цінностей у педагогів-практиків м. Мукачева; окреслено ознаки підготовленості майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття; виявлено рівень комунікативної толерантності студентів Мукачівського державного університету на констатувальному етапі експерименту.

Ключові слова: міжкультурний простір, міжкультурні цінності, толерантність, терпимість, професійна підготовленість.

Tetiana MOLNAR,
orcid.org/0000-0002-9082-4868
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor of Department of Theory and Methods of Primary Education
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) tetjana_molnar@ukr.net

THE STATE OF FORMATION OF INTERCULTURAL VALUES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The article has dealt with the problem of preparation of future primary school teachers to work with students in intercultural space. It has been outlined the unique and specific features of Transcarpathia region, which should be taken into account in activities aimed at intercultural interaction of ethnic groups. The author of the article has identified the preferences of students who are representatives of national minorities, also has identified the priorities for their cultural and educational needs.

There has been opened the problem of formation of future teachers of value pluralism, mentality of cooperation, formation of “dialogue of cultures” of different nationalities, races, creeds, attitudes and beliefs, preparation of a personality capable of perceiving and understanding not only their own but also cultural values of other peoples capable and able to the international and intercultural communication.

The author of the article has distinguished an outlook component of students' readiness to work with younger students in intercultural space, which has been based on three components (factors): “Valuable attitude to work with pupils of primary school in intercultural space”, “Positive motivation to work in intercultural space”, “Orientation to achieve a positive result in intercultural communication”.

On the basis of the analysis of empirical data, the state of the formation of intercultural values among practitioners teachers of Mukachevo has been determined; signs of future primary school teachers' readiness to work with students in intercultural space of Transcarpathia region has been outlined; the level of communicative tolerance of students of Mukachevo State University at the ascertaining stage of the experiment has been revealed.

Key words: intercultural space, intercultural values, tolerance, patience, professional preparation.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції глобалізації приводять до стрімкого розвитку контактів між представниками різних культур. З огляду на це перед вітчизняною освітою постала потреба забезпечення гармонійного співіснування представників різних культур у закладах освіти, налагодження їх ефективної взаємодії в полікультурному середовищі.

Географічне розташування Закарпаття є своєрідним порівняно з іншими регіонами України, оскільки межує з декількома країнами – Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Польщею. А тому освітній простір Закарпаття перебуває на перехресті культур, у якому перетинаються мови, погляди, звичаї, правила поведінки, суспільні устрої представників різних етносів. У цьому контексті актуалізується проблема формування в майбутніх педагогів ціннісного плюралізму, менталітету співробітництва, становлення «діалогу культур» різних національностей, рас, віросповідань, поглядів та переконань, підготовки особистості, здатної сприймати й розуміти не лише власні, а й культурні цінності інших народів, спроможної до міжетнічної й міжкультурної комунікації.

Аналіз досліджень. Наукові розвідки українських дослідників присвячено вивченню певних аспектів міжкультурності (кроскультурності), як-от: чинники соціалізації особистості під впливом світових і планетарних процесів (Н. Сейко), властивості міжкультурного діалогу та особистісного розвитку людини в міжкультурному полілозі (І. Бех), трансформація уявлень про «Я» у кроскультурній взаємодії (О. Кочубейчук, С. Рашидов), кроскультурні дослідження структури міжетнічних відносин (О. Аймаганбетова), подолання непорозумінь у взаємодії (К. Мальцева), формування кроскультурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку (С. Алієва), мовна взаємодія (Ф. Бацевич, Н. Миропольська, Р. Помірко, А. Паславська тощо), теорія міжкультурної комунікації в освітньому сегменті інформаційного суспільства (К. Мацик), формування мовної особистості в європейському соціокультурному освітньому просторі (В. Махінов) тощо.

Мета статті – визначити стан сформованості міжкультурних цінностей у майбутніх учителів початкової школи на основі аналізу емпіричних даних та виявити ознаки підготовленості студентів до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутнього вчителя, готового до взаємодії із представниками інших культур, обміну культур-

ними цінностями, трансляції смислів культури є пріоритетним завданням вищої освіти. Водночас удосконалення навичок міжкультурного спілкування в педагогів-практиків сприяє ефективній організації простору міжкультурної взаємодії на Закарпатті (Молнар, 2019).

Хоча Закарпаття й займає 2,1% усієї території України, та в загальній чисельності населення на область припадає 2,76%, регіон є поліетнічним, у ньому проживає понад 70 етносів. У зв'язку з тим, що останній перепис населення держави був у 2001 році, на жаль, користуємось даними двадцятирічної давнини (наведено в таблиці 1).

Таблиця 1

**Національний склад населення
Закарпатської області**

Національний склад	1989 р., %	2001 р., %
українці	78,5	80,5
угорці	12,5	12,1
румуни	2,4	2,6
росіяни	4,0	2,5
цигани	1,0	1,1
словаки	0,6	0,5
німці	0,3	0,3
білоруси	0,2	0,1
інші	0,6	0,4

Зазначимо, що за результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 р. 10 090 осіб вважають себе за русинів, 83 особи ідентифікували себе як гуцули, 25 осіб – бойки. Згідно з переписом, майже п'ята частина населення області – це представники національних меншин. За даними Головного управління статистики в Закарпатській області станом на кінець 2018 року із 665 закладів загальної середньої освіти 118 забезпечують права національних меншин (17,7%), з угорською мовою навчання – 68 державних і 5 приватних (разом 73), з українською та угорською мовами навчання – 25, з угорською та російською – 1 (Національний склад населення та його мовні ознаки, 2019).

Отже, Закарпаття має унікальні та специфічні особливості, які необхідно враховувати в будь-якій діяльності, спрямованій на міжкультурну взаємодію етносів. Однак донині в педагогіці професійної освіти бракує праць, які б ілюстрували цілісну міжкультурну характеристику цієї території. Актуальність та нерозробленість окресленої проблематики спонукали нас до з'ясування стану сформованості міжкультурних цінностей у вчителів початкової

школи та студентів, які обрали спеціальність «Початкова освіта».

На констатувальному етапі дослідження, насамперед, вивчався стан сформованості міжкультурних цінностей у вчителів, які працюють з учнями молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої освіти Закарпаття (м. Мукачево). Педагогам було запропоновано опитувальник, зміст якого спрямований на таке:

- розуміння термінології (уявлення про національні, культурні, міжкультурні цінності, особливості їх формування в освітньому процесі початкової школи);
- обізнаність із цінностями української та інших культур;
- усвідомлення чинників, які об'єднують народи, та з'ясування причин, які розмежовують або можуть розмежовувати представників різних культур;
- бачення шляхів подолання міжкультурних протиріч та створення умов мирного співіснування культур;
- створення умов для формування міжкультурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку.

Порівняльний аналіз відповідей учителів щодо розуміння термінології із проблеми міжкультурної взаємодії свідчить про те, що національні та культурні цінності мають неабияке значення для них. Відповіді засвідчили, що педагоги розуміють національні цінності як вияв певної культури (71,0% респондентів). Розкриваючи термін «міжкультурні цінності», вони висловлювали думку, що це цінності, спільні для всіх народів (62,3%), свідчать про взаємопроникнення двох і більше культур (21,1%). Толерантність учителі визначили як повагу до людини, знання про культурні цінності сусідніх етносів (14,7%); знання історії релігії, літератури тощо (11,9%). Водночас, 73,7% педагогів не змогли відповісти, що є ознакою того, що вони користуються міжкультурними принципами й цінностями, тобто цінності ще не є на рівні усвідомлення.

Отже, як засвідчило опитування, провідний принцип міжкультурних цінностей – толерантність – у розумінні вчителів початкової школи найчастіше асоціюється з поняттям «терпимість». У відповідях наголошується, що це терпіння до інших релігій, мов, національностей. Для толерантної людини мають значення такі риси: розуміння іншого, чуйність, милосердя, відкритість до сприйняття, приязність, демократичність, повага до іншого етносу тощо. Зазначимо, що в контексті нашого дослідження ми розрізняємо поняття «толерантність» і «терпимість». *Толерантність* розглядаємо як готовність постійно і з гідністю сприймати особистість,

річ або подію, як витримку, примирення, тоді як *терпимість* – моральне поняття, обов'язок особистості сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (зокрема культурного плюралізму), демократії, верховенства права (Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО, 1995).

Відповіді вчителів щодо визначення терміну «формування міжкультурних цінностей» дають змогу спрогнозувати складники поняття. Зокрема, вчителі пояснюють особливості формування міжкультурних цінностей як результат навчання й виховання дітей – 37,3%; складником міжкультурних цінностей є повага до традицій інших народів – 17,7%; як виховання певних рис характеру (терпимості, поваги тощо) – 19,1%; аксіологічний складник наявний у відповіді «виховання поваги до різних культур» – 16,7%; виховання певних якостей та ознайомлення дітей із культурою сусідніх народів – 9,2%. Частина вчителів не виявили зацікавлення проблемою формування міжкультурних цінностей у школярів, пояснюючи це тим, що їхній клас є мононаціональним за складом – 15,4%; для 16,9% педагогів такої проблеми немає; «такої проблеми немає, тому що у класі представлено різні культури, отже, діти вже позитивно налаштовані до будь-якої культури» – 43,1%, що свідчить про поверхневе бачення проблеми, тоді як на те, що така проблема є, звернули увагу лише 7,9% вчителів.

Порівняльний аналіз найважливіших, на думку педагогів-практиків, цінностей української та інших культур (росіяни, угорці, румуни, цигани, словаки, німці, білоруси тощо) дає змогу виокремити такі спільні ознаки:

- патріотизм – 17,3%;
- працелюбність – 15,6%;
- повага до старшого покоління – 14,5%;
- толерантність – 12,7%;
- гостинність – 8,9%;
- цікавість до минулого, що знайшло відображення в культурі, усній народній творчості, загальноживаних словах – 8,7%;
- спільні традиції – 3,9%;
- любов до національного мистецтва – 3,9%;
- виховання позитивного ставлення до людей будь-якої національності – 2,9%;
- історичний та географічний зв'язок – 2,7%;
- оригінальність національних костюмів – 2,0%;
- свободолюбність – 2,0%;
- святкова атмосфера – 1,9%;
- весела вдача – 1,0%;
- спільне в національній кухні – 1,0%.

Якщо умовно віднести до світоглядних спільних ознак патріотизм, толерантність, повагу до стар-

шого покоління, виховання позитивного ставлення до людей будь-якої національності, свободолюбність, історичний та географічний зв'язок, цікавість до минулого, що знайшло відображення в культурі, усній народній творчості, загальноживаних словах, то отримано 58,6% позитивних відповідей, тоді як специфічні ознаки (гостинність, спільні традиції, оригінальність національних костюмів, кухні тощо) становлять 41,4%.

Зауважимо, що отримані дані переважно збігаються з даними зі схожого дослідження, яке було ініційоване С. Алієвою (Алієва, 2014). Порівнюючи склад населення Закарпаття за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року (Про кількість та склад населення України, 2001), вважали рідною мовою мову своєї національності 95,4% угорців, 92,0% кримських татар, 91,7% румунів, 70% молдаван, 20% циган тощо.

Отже, отримані результати є репрезентативними й не суперечать отриманим раніше статистичним та науковим даним.

На думку вчителів-практиків, специфічних особливостей культурам додають такі фактори:

- виховання в родині – 32,7%;
- віросповідання – 27,2%;
- соціальний статус родини – 22,5%;
- мова спілкування – 12,3%;
- традиції – 5,3%.

Причинами, які обмежують міжкультурне спілкування, є: незнання мови (49,6%), культури двох і більше народів (29,2%), брак знань, інформації (21,2%).

Учителі запропонували деякі форми взаємовивчення культур і скорочення дистанції між учнями початкових класів, а саме: в навчальній діяльності – інтегровані уроки з використанням традицій і здобутків культур народів Закарпаття, заняття з урахуванням регіонального компоненту; у позакласній діяльності – екскурсії до архітектурних пам'яток культур, спільне святкування національних традицій і звичаїв, концерти, виступи, конкурси, розповіді, бесіди, класні години про національних героїв, видатних осіб народів України тощо. До пріоритетних професійних якостей, необхідних для формування міжкультурних цінностей у молодших школярів, учителі віднесли: відкритість, знання історичних фактів і культурологічних особливостей етносів Закарпаття, національних традицій і звичаїв.

Для розробки системи підготовки педагогів до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття необхідні дані щодо стану сформованості головних соціокультурних цінностей у студентів. Нами виокремлено світоглядний компонент підготовки майбутніх учителів початкової школи до

роботи з учнями в міжкультурному просторі, який містить головні соціокультурні цінності студента, в яких відтворюється його афективна й когнітивна картина світобачення та Я-концепції: людина, її життя, суверенність прав, творчості, свободи, духовності, а також загальнолюдські чесноти, котрі еволюціонують упродовж тисячоліть та охоплюють толерантність до полікультурних, поліетнічних, релігійних модифікацій, активну громадянську і стійку життєву позицію тощо. У процесі вибору зовнішніх критеріїв, що співвідносяться зі шкалами, які характеризують світоглядний компонент професійної підготовленості, ми виходили з того, що ці критерії мають не тільки пройти психометричну перевірку, але й бути перевіреними практикою професійної освіти.

Результати опитування студентів 1–4 курсів Мукачівського державного університету спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня «Бакалавр» наводимо далі (кількість респондентів – 51). На перше та друге запитання опитувальника («*До якої етнічної групи Ви себе відносите*» та «*Чи вважаєте Ви українську мову рідною*») було отримано 100% відповідей – «українці», «українська – рідна мова», рідними мовами вказані також: українська – 42(55%) респонденти; українська + російська – 5; українська + закарпатський діалект – 3; українська + угорська – 1. Це може лише свідчити або про природний полілінгвізм (для когось білінгвізм), або про змішування у свідомості студентів понять про рідну, другу та державну мови.

У колі сім'ї розмовляють здебільшого українською – 28 респондентів (55%); українською + закарпатський діалект – 12; закарпатський діалект – 8; українською + угорською – 2; російською – 1. Цікавим фактом є те, що *на перервах у ЗВО* розмовляють українською – 47 студентів (92%); українською + закарпатський діалект – 2; закарпатський діалект – 1; суржик визнала як мову 1 студентка, тоді як *із незнайомими людьми розмовляють* також українською – 49 респондентів. Отже, сім'я не є основним чинником розповсюдження української як мови міжнаціонального спілкування, проте коліскові рідною мовою в дитинстві співали батьки лише 42 респондентам (82%).

На запитання щодо мови, якою спілкуються в родині студентів, отримали такі відповіді: мати розмовляє українською – 37; закарпатський діалект – 5; українською + угорською – 3; українською + закарпатський діалект – 2; українською + російською – 2; іншими мовами – 2. Батько розмовляє українською – 35; закарпатський діалект – 5; українською + чеською – 3; українською + закарпатський діалект – 2; іншими мовами – 2; українською + угорською – 1;

українською + російською – 1; українською + словацькою – 1; російською – 1. Отже, навіть за такої невеликої вибірки простежується різноманіття мов у міжкультурному просторі Закарпаття.

Стверджувальну відповідь на запитання про участь у заходах національних меншин (фестивалі, конкурси тощо) отримано лише від 16 респондентів (31%), проте їм вистачає культурних заходів у ЗВО, які популяризують їхню етнічну групу – 38 респондентів (75%). Є сенс звернути увагу на те, що 46 студентів (96%) хотіли би, щоб у ЗВО були мінімузеї, виставки, фестивалі, конкурси тощо, на які б залучали представників інших етносів, які проживають на Закарпатті.

Аналіз одержаних відповідей спонукав до встановлення ключових характеристик – ознак майбутнього вчителя початкової школи, який готовий до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття, що і стало наступним кроком нашого дослідження. Із метою отримання відповідей на запитання «Які якості майбутнього вчителя необхідні для виконання професійної місії та самореалізації під час роботи з молодшими школярами в міжкультурному просторі?» ми звернулись до експертних оцінок (із залученням відповідних експертних груп).

Інструментом емпіричного дослідження була анкета, в якій респондентам пропонувалось виокремити ознаки майбутнього вчителя початкової школи відповідно до визначених компонентів професійної підготовленості. Респондентами виступили вчителі Закарпатської області, що працюють, загальна кількість яких становила 87 осіб. Бланки анкети надсилались та приймалися електронною поштою за попередньою домовленістю, для реєстрації було використано Google Forms. Респонденти не знали, хто, окрім них, бере участь у дослідженні, і тому не мали можливості сформулювати загальну позицію щодо відповідей на запитання анкети. Зазначимо, що у зв'язку з тим, що у відповідях респондентів зустрічались різні формулювання одних і тих самих ознак, виникла необхідність їх зведення до мінімальної кількості лаконічних форм. Після попередньої обробки інформації, яка охоплювала редагування відповідей респондентів на запитання анкети, їх кодування, а також побудову первинної матриці, нами було використано пакет «Таблиці багатомірних відгуків» програми Statistica 6, за допомогою якого визначено кількість респондентів, які виокремили ту чи іншу ознаку.

Результатом опрацювання бланків-анкет стало визначення ознак майбутнього вчителя початкової школи з погляду представників професійної спільноти. Ці ознаки було згруповано за кожним компонентом (приклад наведено за одним – світоглядним)

за рейтингом у порядку зменшення % респондентів, які зауважили характеристику як важливу (повторні ідентичні відгуки не враховувались). Оброблені таким чином результати анкетування представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Дані анкетування щодо характеристик майбутнього вчителя початкової школи з точки зору представників професійної спільноти

Характеристика	% респондентів
Світоглядний компонент	
Наявність позитивної мотивації до вивчення адаптованих технологій формування толерантності в дітей.	75,59
Налаштованість на роботу з учнями початкової школи в міжкультурному просторі.	72,11
Спрямованість на досягнення.	72,11
Потреба в інноваційній діяльності та педагогічній творчості.	68,62
Розуміння унікальності та складного внутрішнього світу молодшого школяра.	68,62
Потреба здійснювати професійну допомогу дитині, яка перебуває в міжкультурному просторі.	58,15
Потреба в розвитку власної суб'єктності у процесі підготовки до роботи в міжкультурному просторі.	56,99
Переконаність у важливості впливу особистості педагога на учня початкової школи.	53,5
Прагнення допомогти дітям, які мають труднощі у спілкуванні.	51,17
Гуманістична спрямованість.	33,73
Любов до дітей.	30,24
Наявність демократичного стилю у спілкуванні.	29,08
Комунікативна толерантність.	26,75
Ціннісне ставлення до роботи з учнями початкової школи в міжкультурному просторі.	23,26
Толерантність до людей іншої культури або до іншого способу мислення.	23,26
Повага до людей, ввічливість.	22,1
Ціннісне ставлення до родин вихованців.	20,94
Релігійність.	16,28
Перфекціонізм	15,12
Гнучкість моральних установок.	13,96
Орієнтація на загально визнані зразки.	12,79
Непідкупність.	10,47
Віра в можливість та потенціал школярів.	8,14
Твердість переконань, принциповість.	3,49

Отже, на основі оцінок представників професійної спільноти було виявлено ознаки підготовленості майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі. Наступний крок – «зменшення розмірності» визначених ознак шляхом використання факторного аналізу даних, отриманих під час анкетування (Ч. Спірмен, Л. Терстоун, Р. Кеттел). Для проведення факторного аналізу ми звернулись до експертів, яким було запропоновано оцінити порівняльну значущість ознак у балах від 1 до 10. Експертами виступили 15 учителів початкових класів м. Мукачева Закарпатської області.

Опрацювання результатів анкетування за кожним окремим компонентом професійної підготовленості здійснювалось із використанням пакету «Факторний аналіз» програми Statistica 6. Як метод визначення факторів використовувався метод головних компонент (Principal components). Після знаходження простору спільних факторів проводилось обертання факторних навантажень за методом Varimax із метою знаходження максимально зручного для інтерпретації рішення. На основі матриці побудовано факторну структуру зазначеного компоненту підготовленості студентів до роботи з учнями початкової школи в міжкультурному просторі, яку представлено в таблиці 3.

Таблиця 3

Факторна структура світоглядного компоненту професійної підготовленості майбутнього вчителя

№ фактору	Значущі характеристики, які входять до складу фактору	Удільна вага фактору, %
1	1, 5, 7, 13, 23, 24	21
2	12, 14, 15	19
3	8, 11, 22	19
Разом:		59*

*загальна варіабельність вихідних даних становитиме 100%

Дані таблиці 3 засвідчують, що у структурі світоглядного компоненту виокремлюються 3 фактори, які пояснюють 59% загальної дисперсії вибірки.

У I факторі (21% дисперсії вибірки) найбільше факторне навантаження мають такі рівноцінні ознаки: ціннісне ставлення до роботи з учнями початкової школи в міжкультурному просторі, налаштованість на роботу, особистісна зорієнтованість у спілкуванні, потреба в розвитку

суб'єктності дитини, прагнення допомогти учням, які мають труднощі у спілкуванні, розуміння унікальності та складного внутрішнього світу школяра. Вочевидь, ці ознаки є цінностями професійної спільноти, які проявляються під час виконання завдань, що постають перед учителем у міжкультурному просторі. Оскільки визначені характеристики належать до світоглядної сфери педагога, а їх прояв у професійній діяльності виступає як прояв особистісних якостей фахівця, означимо цей фактор як «Ціннісне ставлення до роботи з учнями початкової школи в міжкультурному просторі». У II факторі (19% загальної дисперсії вибірки) найвища факторна вага – в таких рівноцінних показниках: твердість переконань, принциповість, потреба здійснювати допомогу дітям, наявність позитивної мотивації. У цьому факторі поєднуються характеристики, пов'язані з позитивною мотивацією, а тому означимо цей фактор як «Наявність позитивної мотивації до роботи в міжкультурному просторі». У III факторі (19% загальної дисперсії) значущими ознаками виступають спрямованість на досягнення, наявність демократичного стилю у спілкуванні, потреба здійснювати професійну допомогу дитині, яка має труднощі в міжкультурній комунікації. Спільним в ознаках, що входять до цього фактору, є те, що вони характеризують особистість майбутнього педагога, а також послідовність особистісних переконань у поведінці. Зважаючи на останнє, означимо цей фактор як «Спрямованість на досягнення позитивного результату в міжкультурній комунікації».

Отже, отримані під час факторного аналізу характеристики світоглядного компоненту утворюють структуру, в основі якої лежать три складники (фактори): «Ціннісне ставлення до роботи з учнями початкової школи в міжкультурному просторі», «Наявність позитивної мотивації до роботи в міжкультурному просторі», «Спрямованість на досягнення позитивного результату в міжкультурній комунікації». За нашим припущенням, створений таким чином конструкт буде репрезентувати підготовленість майбутнього вчителя до роботи з учнями в міжкультурному просторі у формі, прийнятній для визначення відповідних критеріальних показників та створення на їх основі ефективної діагностичної методики.

Крім того, нас цікавила наявність або відсутність гендерних відмінностей в уявленнях про толерантність у студентів і студенток Мукачівського державного університету. Ураховуючи гендерні особливості студенток спеціальності 013 «Початкова освіта», ми залучили до першого етапу

експериментальної роботи групи, в яких навчаються хлопці. Як дослідницький інструментарій було використано методику діагностики комунікативної толерантності В. Бойка (Бойко, 2004).

Установлено, що студенти частіше віддають перевагу визначенню толерантності як позиції нейтралітету або терпіння до чого-небудь негативного. Студентки частіше давали відповіді на кшталт «толерантність – це терпиме ставлення (повага) до інших національностей і народів». Аналізуючи загальний середній бал за всіма шкалами методики, отриманий із-поміж груп студенток (51,37 балів) і студентів (53,83 бали), можна стверджувати, що рівень комунікативної толерантності знаходиться в межах норми в обох групах респондентів і респонденток, тобто не корелює за критерієм «національність – гендер». Якщо розглядати окремо отримані показники за кожною зі шкал, є низка специфічних моментів, властивих як студенткам, так і студентам. Так, серед групи студенток і групи студентів нормальних значень досягли показники за такими шкалами:

1. «Неприйняття або нерозуміння індивідуальності іншої людини» (7,47 – у студенток і 7,38 – у студентів).

2. «Усвідомлення себе як еталона під час оцінки поведінки і способу мислення інших людей» (7,73 – у студенток і 7,47 – у студентів).

3. «Категоричність або консерватизм в оцінках інших людей» (7,57 – у студенток і 6,67 – у студентів).

Серед групи студенток злегка заниженими є показники за такими шкалами: «Прагнення перевиховати партнера (5)» – 4,7, що може свідчити про небажання дівчат цієї групи перевиховати іншу людину; «Прагнення підігнати партнера під себе, зробити його «зручним» (6) – 4,9, що свідчить про відсутність прагнення «підганяти» особисті

якості партнера під себе, про менший контроль і регламентацію їхніх вчинків. За шкалою 7 «Невміння прощати іншим помилки, незручність, ненавмисно заподіяні вам неприємності» 6,57 – у студенток і 6,89 – у студентів. Отже, респонденткам і респондентам властиво адекватно сприймати індивідуальність іншої людини, не намагатись використовувати себе як еталон для оцінки поведінки і способу мислення інших людей, не нав'язувати своє світосприймання міжкультурного простору Закарпаття. Із-поміж респондентів(-ок) обох груп виявилась загальна тенденція, пов'язана з низькими усередненими даними за шкалами «Нетерпимість до психічного або фізичного дискомфорту, створюваного іншими людьми (8)»: 4,67 – у студенток і 4,77 – у студентів і шкали «Невміння пристосовуватися до характеру, звичок і бажань інших (9)»: 4,77 – у студенток і 4,79 – у студентів. Отримані дані свідчать про досить високий рівень терпимості до психічного або фізичного дискомфорту, створюваного іншими людьми, а також про уміння легко і швидко пристосовуватись до характеристик, звичок і бажань інших людей. Описані дані серед групи студенток і групи студентів підтверджуються статистичними даними відповідно до Т-критерію Вілкоксона, де достовірними вважаються відмінності при $p \geq 0,05$.

Висновки. Отже, аналіз отриманих даних дає підстави для подальшого вивчення стану окресленої проблеми і врахування національних та гендерних особливостей студентів у діяльності, спрямованій на міжкультурну взаємодію етносів. Проведені емпіричні дослідження підтверджують необхідність розробки цілісної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієва С. Теорія і методика формування кроскультурних цінностей у початковій школі АР Крим : монографія. Сімферополь: Кримнавчпеддержвидав, 2014. 255 с.
2. Бойко В. Энергия эмоций. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 204 с.
3. Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО. Вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503 (дата звернення: 14.04.2020 р.).
4. Молнар Т. Кроскультурний простір початкової школи як сфера взаємодії суб'єктів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : збірник наукових праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип.71. С.169–173.
5. Національний склад населення та його мовні ознаки. *Статистичний бюлетень. Головне управління статистики у Закарпатській області*. Вебсайт. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/index2019.html> (дата звернення: 16.04.2020 р.).
6. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. *Головне управління статистики у Закарпатській області*. Вебсайт. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/> (дата звернення: 16.04.2020 р.).

REFERENCES

1. Aliyeva S. R. Teoriya i metodyka formuvannya kros-kul'turnykh tsinnostey u pochatkoviy shkoli AR Krym: monohrafiya [Theory and methods of formation of cross-cultural values in elementary school of Crimea: monograph]. Simferopol: Krymnauchpedderzhidav, 2014, 255 p. [in Ukrainian].
2. Boyko V. V. Energiya emotsiy [Energy of emotions]. St. Petersburg: Peter, 2004, 204 p. [in Russian].
3. Deklaratsiya pryntsyviv tolerantnosti YUNESKO [UNESCO Declaration of Principles of Tolerance]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503 (14.04.2020) [in Ukrainian].
4. Molnar T. I. Kroskul'turnyy prostir pochatkovoyi shkoly yak sfera vzayemodiyi sub'yektiv [Cross-cultural space of elementary school as a sphere of interaction of subjects]. Kiev: Dragomanov NPU, 2019 # 71, 169-173 pp. [in Ukrainian].
5. Natsional'nyy sklad naseleennya ta yoho movni oznaky [The national composition of the population and its linguistic features]. Statistical Bulletin / Transcarpathian Main Directorate of Statistics: Available at: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/index2019.html> (04/16/2020) [in Ukrainian].
6. Pro kil'kist' ta sklad naseleennya Ukrayiny za pidsumkamy Vseukrayins'koho perepysu naseleennya 2001 roku [About the Number and Composition of the Population of Ukraine by the Results of the 2001]. Transcarpathian Main Directorate of Statistics, available at: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/> (16.04.2020) [in Ukrainian].